

РОЗДІЛ 3

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.615

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/17>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АЛІМЕНТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ З УТРИМАННЯ ДІТЕЙ

LEGAL REGULATION OF CHILD SUPPORT OBLIGATIONS

Атаманчук Т.Р., студентка II курсу магістратури
юридичного факультету
Національний авіаційний університет

Тімуш І.С., д.ю.н., професор,
професор кафедри цивільного права і процесу
юридичного факультету
Національний авіаційний університет

У статті схарактеризовано аліментні зобов'язання батьків з утримання дітей, зокрема розкрито їх суб'єктний склад і способи виконання батьками обов'язку утримувати дітей. Розглянуто окремі питання щодо змісту договору між батьками про сплату аліментів на утримання їхніх дітей, досліджена можливість примусового виконання договору про сплату аліментів у разі недотримання умов укладеного договору платником аліментів.

Аліментні зобов'язання характеризуються наявністю таких суб'єктів, як платник аліментів, одержувач і дитина (або в передбачених випадках повнолітній син або дочка), а особливістю суб'єктного складу аліментних зобов'язань на утримання дитини є те, що коло суб'єктів обмежується кровною спорідненістю та сімейними зв'язками.

Визначено, що аліментні зобов'язання батьків по утриманню дітей виникають на підставі рішення суду або договору між батьками про сплату аліментів на дитину, й з'ясовано особливості сплати й стягнення аліментів за таких підстав. Виділено підстави припинення аліментних зобов'язань батьків по утриманню дітей, зокрема до них належать досягнення дитиною повноліття (або припинення навчання чи досягнення двадцяти трьох років); смерть платника аліментів або дитини; виключення відомостей про особу як батька / матір дитини з актового запису про її народження; укладання договору про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно; усиновлення дитини.

Розглянуто окремі питання щодо змісту договору між батьками про сплату аліментів на утримання їхніх дітей, можливість примусового виконання договору про сплату аліментів у разі недотримання умов укладеного договору платником аліментів.

Також викладено правове регулювання стягнення аліментних зобов'язань з осіб, які тимчасово перебувають або мають намір постійно проживати в іноземній державі, проаналізовано міжнародні конвенції, до яких приєдналась Україна та які регулюють аліментні зобов'язання.

Ключові слова: аліменти, аліментні зобов'язання батьків, аліментні зобов'язання з утримання дітей, договір про сплату аліментів, стягнення аліментів у судовому порядку.

The article describes the alimony obligations of parents for the maintenance of children, in particular, their subject composition and ways of fulfilling the obligation of parents to maintain children. Here are considered some issues regarding the content of the agreement between parents on the payment of alimony for the maintenance of their children and the possibility of enforcement of the agreement on the payment of alimony in case of non-compliance with the terms of the agreement by the alimony payer.

Alimony obligations are characterized by the presence of such entities as the alimony payer, the recipient and the child (or, in appropriate cases, an adult son or daughter). It has been determined that the maintenance obligations arise on the basis of a court decision or an agreement between the parents on the payment of child support and the peculiarities of payment and recovery of alimony on such grounds have been clarified. The grounds for termination of alimony obligations of parents for maintenance are: reaching the age of majority (or termination of education or reaching the age of twenty-three); death of the alimony payer or child; exclusion of information about the person as the father / mother of the child from the act record of his birth; concluding an agreement on termination of the right to child support in connection with the transfer of ownership of real estate; adoption of a child.

It also covers the legal regulation of the recovery of alimony obligations from persons who are temporarily or intend to reside in a foreign country, analyzes the international conventions to which Ukraine has acceded and which regulate alimony obligations.

Key words: alimony, alimony obligations of parents, child support obligations, alimony agreement, recovery of alimony in a court.

Кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного й соціального розвитку [1]. Частиною другою статті 51 Конституції України [2] й статтею 180 Сімейного кодексу України (далі – СК України) [3] визначено, що батьки зобов'язані утримувати дітей до їхнього повноліття. Водночас якщо повнолітній дочка, син продовжують навчання та у зв'язку із цим потребують матеріальної допомоги, батьки зобов'язані утримувати їх до досягнення двадцяти трьох років за умови, що вони можуть надавати матеріальну допомогу.

Аналізуючи українське сімейне законодавство, можна стверджувати, що аліментні зобов'язання характери-

зуються наявністю трьох суб'єктів – платника аліментів, одержувача й дитини (або в передбачених випадках повнолітньої дочки, сина). Особливістю суб'єктного складу аліментних зобов'язань на утримання дитини є те, що коло суб'єктів обмежується кровною спорідненістю та сімейними зв'язками. З.В. Ромовська визначає, що учасниками аліментних правовідносин є лише громадяни, які за загальним правилом є в близькому кровному спорідненні між собою, у відносинах усиновлення, перебувають чи перебували в шлюбі, й тільки в окремих випадках аліментний обов'язок щодо неповнолітніх і непрацездатних членів сім'ї може бути покладено на вітчима, мачуху, пасинків, падчерок та інших осіб [4, с. 214].

Водночас варто зауважити, що статтею 18 СК України [3] передбачено право кожного учасника сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, звертатися до суду за захистом свого права або інтересу. Тобто дитина, яка досягла чотирнадцяти років, уже наділена цивільною процесуальною дієздатністю та може самостійно звертатися до суду з позовною заявою чи заявою про видачу судового наказу про стягнення аліментів.

Загалом, аліменти на дитину як особливий об'єкт цивільних прав характеризуються такими ознаками: є власністю дитини незважаючи на те, що фактичним розпорядником аліментів виступає їх одержувач; вони є одночасно об'єктом і цивільних, і сімейних прав; підстави й межі стягнення аліментів визначаються законодавцем імперативно й виключно в грошовій формі; аліменти в грошовій формі можуть трансформуватися в інші об'єкти цивільних прав; використовуються одержувачем виключно за цільовим призначенням – на утримання дитини [5, с. 64].

Своєю чергою аліментні зобов'язання батьків по утриманню дітей виникають на підставі рішення суду або договору між батьками про сплату аліментів на дитину.

Стаття 181 СК України [3] передбачає способи виконання батьками зобов'язку утримувати дітей, насамперед законодавець передбачає добровільний спосіб виконання цього зобов'язку, а саме за домовленістю між батьками. Тобто натеper переважним способом урегулювання аліментних правовідносин є саме договір між батьками про сплату аліментів на дитину, а у випадку неможливості розв'язання цього питання шляхом укладання договору – звертання до суду. У Сімейному кодексі України закріплено, що батьки мають право укласти договір про сплату аліментів на дитину, в якому визначити розмір і строки виплати, які не можуть порушувати права дитини, які встановлені СК України. Договір укладається в письмовій формі й нотаріально посвідчується.

У договорі про сплату аліментів сторони самостійно визначають умови, розмір і строки виплати аліментів. Договір про сплату аліментів на дитину може встановлювати виплати аліментів у частці від заробітку платника, виплату аліментів у твердій грошовій сумі, шляхом надання майна або іншим шляхом, встановленим сторонами в договорі. Можливе також поєднання різних способів сплати аліментів, а види доходів платника, що підлягають урахуванню в разі виплати аліментів, визначаються самими сторонами. Крім того, в договорі можна передбачити й розмір можливих додаткових витрат на лікування дитини в разі хвороби, оплати відпочинку, навчання, розвитку здібностей та інші потреби й інтереси дитини [6, с. 50].

Аліментний договір може бути змінено за взаємною згодою сторін або за рішенням суду. Зміну або припинення такого договору може бути здійснено в будь-який час за взаємною згодою сторін і також повинно бути укладено в нотаріальній формі. У випадку недосягнення згоди розмір аліментів може бути змінений судом за позовом платника або одержувача аліментів. Відповідно до ст. 192 СК України розмір аліментів, визначений за рішенням суду або домовленістю між батьками, може бути згодом зменшено або збільшено за рішенням суду за позовом платника або одержувача аліментів у разі зміни матеріального або сімейного стану, погіршення або поліпшення здоров'я когось із них [3].

Варто зауважити, що, окрім зміни й розірвання договору за наявності передбачених законом обставин, також можливе визнання його недійсним. Визнання недійсним аліментного договору можливе, якщо його було укладено під впливом обману, помилки, насильства, погрози або в результаті збігу тяжких обставин тощо. Визнання недійсним договору про сплату аліментів спричиняє анулювання правових наслідків такого договору з моменту його укладення, проте кошти, які були сплачені за цим догово-

ром, не підлягають поверненню. Якщо договір визнаний судом недійсним, суд на вимогу стягувача може винести рішення про стягнення аліментів на підставі положень сімейного законодавства [6, с. 51].

Відповідно до частини п'ятої статті 183 СК України [3], той із батьків або інших законних представників дитини, разом з яким проживає дитина, має право звернутися до суду із заявою про видачу судового наказу про стягнення аліментів. Таким чином, аліменти можуть стягуватися не лише в позовному провадженні, а й у спрощеному порядку наказного провадження. Можливість звернутися до суду для стягнення аліментів у порядку наказного провадження значно спрощує розгляд цієї категорії справ і скорочує строки розв'язання спорів. Відповідно до статті 167 Цивільного процесуального кодексу України [6], суд розглядає заяву про видачу судового наказу впродовж п'яти днів із дня її надходження.

Проте варто зазначити, що відсутність можливості апеляційного оскарження та скасування судового наказу в такій категорії справ може призвести до порушення майнових прав боржника в разі видачі судового наказу з порушенням норм матеріального або процесуального права, а надалі може призвести й до порушення прав дитини [7, с. 18].

Особами, які мають право звернутися до суду, можуть бути також опікуни (піклувальники), органи опіки й піклування, прокурор, адміністрація закладу охорони здоров'я, навчального або іншого закладу, в якому перебуває дитина. Особа, з якою фактично проживає дитина, також може звернутися до суду з позовом про стягнення аліментів. Це право надано діду, бабі, сестрі, брату, мачусі, вітчиму. Зазначені особи мають право представляти інтереси дитини в суді як законні представники. Крім того, позбавлення батьківських прав не припиняє зобов'язку по утриманню дітей. Важливо зазначити, що в разі задоволення позову щодо позбавлення батьківських прав суд одночасно приймає рішення про стягнення аліментів на дитину.

Право на стягнення аліментів у судовому порядку інші члени сім'ї та родичі зберігають за собою протягом усього часу, поки існує це право (наприклад, право на аліменти неповнолітньої особи існує до досягнення нею повноліття). Водночас аліменти присуджуються лише з моменту звернення до суду. Аліменти можуть бути стягнуті за виконавчим листом за минулий час, але не більш ніж за три роки, що передували пред'явленню виконавчого листа до виконання [3]. Якщо за виконавчим листом, пред'явленим до виконання, аліменти не стягувалися у зв'язку з розшуком боржника або у зв'язку з його перебуванням за кордоном, вони мають бути сплачені за весь минулий час.

Під час визначення розміру аліментів суд враховує: стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів; наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина; наявність рухомого й нерухомого майна, грошових коштів; інші обставини, що мають істотне значення [3].

Розмір аліментів має бути необхідним і достатнім для забезпечення гармонійного розвитку дитини. Мінімальний розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим ніж 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, що є новелою сімейного законодавства.

Частиною третьою статті 181 СК України встановлено, що за рішенням суду кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються в частці від доходу її матері, батька або у твердій грошовій сумі за вибором того з батьків або інших законних представників дитини, разом з яким проживає дитина. Той із батьків або інших законних представників дитини, на ім'я якого виплачуються аліменти, розпоряджається аліментами виключно за цільовим призначенням в інтересах дитини [3]. Використання аліментів на дитину за цільовим призначенням означає, що той

із батьків, на ім'я якого вони виплачуються, зобов'язаний спрямовувати їх на забезпечення потреб дитини в харчуванні, одязі, здобутті освіти, а також на створення їй гідних умов життя.

За заявою платника аліментів або за власною ініціативою орган опіки й піклування перевіряє цільове витрачання аліментів, а в разі нецільового витрачання аліментів платник має право звернутися до суду з позовом про зменшення розміру аліментів або про внесення частини аліментів на особистий рахунок дитини у відділенні Державного ощадного банку України [3].

Після досягнення дитиною повноліття, якщо вона продовжує навчання та у зв'язку із цим потребує матеріальної допомоги, незалежно від того, чи отримувала вона аліменти будучи неповнолітньою, необхідно звернутися до суду з проханням про стягнення аліментів із того з батьків, який проживає окремо, у зв'язку з продовженням навчання дочкою (сином). На повнолітніх дочку, сина, які навчаються, аліменти, зазвичай, присуджуються у твердій грошовій сумі, для чого суду необхідно з'ясувати матеріальний стан відповідача, що, як правило, свідчить про наявність спору про право [9, с. 89].

Варто зазначити, що з метою захисту інтересів отримувача аліментів українське законодавство передбачило заборону на зворотне стягнення безпідставно набутих аліментів. Відповідно до пункту 1 частини першої статті 1215 Цивільного кодексу України [8], не підлягає поверненню безпідставно набуті: заробітна плата й платежі, що прирівнюються до неї, пенсії, допомоги, стипендії, відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, аліменти й інші грошові суми, надані фізичній особі як засіб до існування, якщо їх виплата проведена фізичною або юридичною особою добровільно, за відсутності рахункової помилки з її боку й недобросовісності з боку набувача.

У СК України не визначено чіткого переліку підстав припинення аліментних зобов'язань батьків по утриманню дітей, але загалом можна виділити такі підстави: досягнення дитиною повноліття (або припинення навчання чи досягнення двадцяти трьох років); смерть платника аліментів або дитини; виключення відомостей про особу як батька / матір дитини з актового запису про її народження; укладання договору про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно; усиновлення дитини.

Важливою темою є стягнення аліментних зобов'язань особою, яка тимчасово перебуває або має намір постійно проживати в іноземній державі. Якщо дитина проживає в Україні, а батько за кордоном, що не звільняє його від сплати аліментів, позов про стягнення аліментів може бути подано до суду України за місцем проживання дитини. Утім, якщо між Україною та державою, в якій проживає платник аліментів, немає договору про надання правової допомоги, то виконання рішення суду України про стягнення аліментів може виявитися проблематичним [4, с. 302].

Проблема насамперед полягає в істотних відмінностях у матеріально-правових і процесуальних нормах сімейного права, що може стати причиною виникнення колізій під час виконання рішення іноземного суду. Зокрема, коли дитина проживає на території однієї країни й судом цієї ж країни ухвалено рішення про стягнення аліментів на її користь, а боржник проживає на території іншої країни.

15 вересня 2017 року Міністерстві юстиції України видало Наказ № 2904/5 «Про затвердження Інструкції про виконання в Україні Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання» [10]. Ця Інструкція визначає порядок виконання в Україні Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання, прийнятої 23 листопада 2007 року в м. Гаазі, що набрала чинності для України першого листопада 2013 року.

Що стосується порядку сплати аліментів у разі виїзду одного з батьків за кордон на постійне проживання в державу, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги, в такому разі аліменти стягуються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 року № 1203 «Про затвердження Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про подання правової допомоги» [11] визначає, що в разі виїзду одного з батьків, який є громадянином України, для постійного проживання в іноземній державі, з якою Україна не має договору про подання правової допомоги, він повинен сплатити аліментні зобов'язання з утримання дитини до досягнення нею повноліття, які оформляються договором між цією особою та одержувачем або договором про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно. Якщо аліментні зобов'язання не були виконані особою, що виїжджає, стягнення аліментів провадиться за рішенням суду.

Таким чином, виходячи з вище викладеного, можна зробити висновок про те, що основною відмінністю договору про сплату аліментів від стягнення аліментів у судовому порядку є те, що сторони в договорі можуть домовитися про умови й деталі, які не враховуються під час прийняття судового рішення. Укладання аліментного договору доцільніше, оскільки спрощує процедуру отримання аліментів, і за таких обставин немає потреби звертатися до суду з вимогами щодо сплати аліментів. Важливе значення для України з огляду на можливість врегулювання питань щодо визнання та виконання іноземних судових рішень щодо аліментних зобов'язань мають міжнародні конвенції, зокрема щодо стягнення аліментних зобов'язань з осіб, які тимчасово перебувають або мають намір постійно проживати в іноземній державі, й існування міжнародних договорів, розроблених з урахуванням практики реалізації інших міжнародних документів у цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2402-14> (дата звернення: 20.10.2020).
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.10.2020).
3. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 20.10.2020).
4. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2009. 428 с.
5. Скрипник В.Л. Аліменти як об'єкти цивільних прав. *Підприємництво, господарство і право* : загальноукраїнський науково-практичний господарсько-правовий журнал. 2020. № 9. С. 60–65.
6. Гресь Н.М. Договірне регулювання аліментних зобов'язань щодо утримання батьками своїх дітей. *Юридичний науковий електронний журнал*. – 2015. № 3. С. 49–52.
7. Губанова О.В. Щодо правового регулювання стягнення аліментів на утримання дитини за судовим наказом. *Форум права*. 2019. № 3. С. 13–20.

8. Цивільний процесуальний кодекс : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

9. Вербіцька, М.В. Суб'єктний склад осіб, що можуть звертатися до суду про видачу судового наказу. *Актуальні проблеми праваознавства*. 2016. Вип. 1. С. 88–92.

10. Про затвердження Інструкції про виконання в Україні Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання : Наказ Міністерства юстиції України від 15 вересня 2017 р. № 2904/5 / Міністерство юстиції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1150-17#Text> (дата звернення: 20.10.2020).

11. Про затвердження Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про подання правової допомоги : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 р. № 1203 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1203-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.10.2020).